

DOKUMENTUMOK A MAGYAR PÁRTTÖRTÉNET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

V. 1939 szeptemberétől — 1945 áprilisáig.

(ÖSSZEÁLL. SVÉD LÁSZLÓ, SZABÓ ÁGNES.)

Budapest 1955. Szikra.

A dokumentumok ötödik — és egyben utolsó — kötete Magyarország történetének egyik legválságosabb időszakát, a második világháború éveit öleli fel. Bár az ország 1941-ig nem vett részt a háborúban, a belső és a külső reakció befolyása olyan erős volt, hogy bizonyosnak látszott: az ország kikerülhetetlenül sodródik a háború felé. A bekövetkező nemzeti katasztrófát egy módon lehetett volna csak megakadályozni: ha a kormány a dolgozó nép, a munkásosztály erejére támaszkodva szilárd és következetes békepolitikát folytat. A magyar uralkodó osztály azonban nem ezt az utat választotta, hanem „magyar nagyhatalmi politikát” követve véres háborúba sodorta az országot.

Romlott az ország gazdasági helyzete is: „A Nemzeti Bank évi jelentése szerint 1940 folyamán mintegy 20%-kal emelkedtek a megelőlési költségek.” (38. old.)

A reakció nem látott más kivezető utat a fenyegető politikai és gazdasági válságból, mint a revíziós követelések felújítását. A belső-szociális helyzet tarthatatlanságát részben a trianoni béke okozta területvesztésekkel, részben pedig a „zsidókérdéssel” igyekeztek megmagyarázni. Ezért csatlakozott a Teleki-kormány 1940-ben az Antikomintern Paktumhoz, amely kötelezte Magyarországot az esetleges szovjetellenes háborúban való részvételre.

A Kommunista Párt látta csak tisztán, milyen veszélybe sodródik az ország, ha továbbra is megmarad a hitleri politika székértelőjének. „Magyarország csak úgy menekülhet meg a háborútól, ha függetleníti magát az imperialista hatalmaktól, és külpolitikájában a Szovjetunióra támaszkodik, mely egyedül biztosíthatja számára a békét” — szögezi le a párt egyik röpirata. (9. old.)

Természetesen az uralkodóosztály felismerte, milyen veszélyes számára a KMP pusztasága és mindent elkövetett, hogy legveszedelme-

sebb ellenségét megsemmisítse. De sem terror, sem árulás nem tudta megtörni a kommunistákat. Ezek az évek még jobban megerősítették a pártot, harcosabbá tették, előkészítették a hatalom átvételére.

Ha a dokumentumok jól összeválogatott hosszú során végignézzünk, láthatjuk, milyen erővel és következetességgel harcolt a párt a háború ellen. Ezt a harcot a kommunisták a legszélesebb alapokra igyekeztek fektetni, és elsősorban a munkásosztályt, de ezenkívül minden becsületesen gondolkodó, békeszerető magyar embert fel akartak sorakoztatni a békéért folytatott harcra. A háború éveiben a párt a Kossuth-rádió és az illegális újságok (Szabad Nép, Béke és Szabadság stb.) segítségével állandóan tájékoztatta a nemzetet a nemzetközi politika eseményeiről és igaz képet közölt az arcvonalak helyzetéről. Sürgetett a párt a német iga lerázására, a béke megkötésére is. Rámutatott azonban arra, hogy „szervezet és összefogás nélkül a Függetlenségi Front csak jámbor óhaj. Összefogás és szervezet: ezzel áll, vagy bukik a Függetlenségi Front és vele Magyarország. Az ígét hirdetni nem elég. Hatalommá kell válni. Szervezet nélkül pedig nincs hatalom.” (105. old.)

Döntő szerepe volt a pártnak a magyar ellenállás mozgalom megszervezésében is. A hadtörténetészeknek különös figyelemmel kell olvasni azokat a dokumentumokat, amelyek a magyar partizánmozgalom kialakulásának, fejlődésének tanulmányozására szolgálnak illusztrációs anyaggal. A magyar partizánmozgalmat nem lehet helyesen tárgyalni, megbízható értékelést adni, ha nem ismerjük fel benne a Kommunista Párt döntő szerepét. Ezért ismertetésemben leginkább ennek az anyagnak a megvilágítását tűztem ki célul.

I. A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca a második világháború első szakaszában

1939. szept. 1—1941. jún. 22.

Jollehet Magyarország nem vett részt a háború első időszakában, a Kommunista Párt már ekkor felemelte szavát a háború ellen. Az Országos Ifjúsági Bizottság kiáltványa leszögezte: „A békét akarjuk — de ezt meg is védjük. Ahogy nem akarunk más nemzet szabadságának árulójává válni, úgy a magunk függetlenségét sem prédáljuk el.” (7. old.) A párt egységes békefrontot akart a háború ellen létrehozni, ezért igyekezett agitációját minél szélesebb alapokra fektetni. Schönherz Zoltán és Kulich Gyula szervezték újjá a pártot, amely vezetőszeretetet játszott a kor egyik legnagyobb munkásmegmozdulásában, az 1940 októberi bányászsztrájkban, amely csaknem minden magyar bányára kiterjedt és 15 hónapig tartott. A sztrájk letörése után sok részvevő bányászt állítottak haditörvényszék elé és sújtottak súlyos büntetéssel.

Bár a magyar kormány nem is igyekezett titkolni gyűlöletét a Szovjetunió ellen, a szovjet kormány nemes gesztussal átengedte az 1849-ben

zsákmányolt honvédszászlókat Magyarországnak. Ez ismét nagyban emelte a magyar tömegeknek a Szovjetunió iránt érzett rokonszenvét. „A kommunista érzelmű munkásság élénken tárgyalja a honvédszászlók hazaérkezésekor lezajlott kommunista tüntetéseket és a [kommunista] mozgalom erősödésére számítanak.” (Csendőrségi jelentés. 32. old.) Nagyszabású rokonszenvtüntetés fogadta a nemzetközi kiállítás szovjet pavilonját is.

Az első rész további dokumentumai a kommunista mozgalom erősödését, egyre szélesebb körben való terjedését igazolják.

*II. A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca
a Szovjetunió elleni háború kezdetétől a sztálingrádi fordulatig
1941. június—1943. január*

Páratlanul érdekes dokumentum vezeti be ezt a részt: Werth Henriknek, a Honvédevezérkar főnökének bizalmas jelentése a Szovjetunió elleni támadó hadjárat előkészítéséről. A jelentés nyíltan feltárja, miért csatlakozott Magyarország a német agresszióhoz. A rekáció háborús céljait Werth foglalja össze. „E háborúban részt kell vennünk,

1. mert ezt megköveteli az ország területi épségének, valamint állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk biztosítása;
2. mert jövőnk érdekében az orosz szomszédság gyengítése és eltávolítása határainkról elsődrendű érdekünk;
3. mert erre kötelez keresztény nemzeti alapon álló világnézetünk és a bolszevizmussal szembeni állásfoglalásunk úgy a múltban, mint a jelenben is;
4. mert politikailag a tengelyhatalmak mellett véglegesen lekötöttük magunkat;
5. mert további országgyaparításunk is ettől függ.” (46. old.)

A magyar reakció gyors sikert és könnyű zsákmányt remélt ettől a háborútól, amelybe azért avatkoztak be, mert nem voltak tisztában a szovjet hadsereg erejével: „A háború kérdése pedig igen rövid idő alatt biztosan el fog dőlni. Ha pedig Németország háborúra határozza magát, egyfelől a német haderő átütő sikerei alapján, másfelől a szovjet haderő értékének és ellenállóerejének ismeretében biztosan számolhatunk azzal, hogy a német haderő rövid idő alatt ki fogja vívni a győzelmet...” (45. old.). Magyarország népe azonban nem akarta a háborút, ezt Werth Henrikék is jól látták. A nép igazi hangulatának azonban nem ő, hanem a Kossuth-rádió adott hangot: „A magyar nép nem akar háborút, sem „kereszteset”, sem megelőzőt. A magyar nép békét akar. Áruló urai mégis háborút kezdtek, ők kezdték, de a magyar nép fogja befejezni.” (48. old.)

A KMP Központi Bizottságának határozata a párt legfontosabb feladataként a német fasizmus elleni küzdelmet jelölte meg: „A főfeladat: Magyarország felszabadítása a német iga alól, a német hadsereg eltávo-

lítása az országból, a Szovjetunió elleni indokolhatatlan háború megszüntetése." (59. old.) Felemelte szavát a párt a magyar katonák okatlan feláldozása ellen is. A németek moszkvai vereségével foglalkozva ezeket mondja: „Katonáink német kötelékbe beosztva ott állanak az orosz fronton. Akiben a nemzeti érzés egy szikrája él... az nem akárhátja, hogy a vert német hadak honvédeinket is belerántsák szegyenletes futásukba és megsemmisülésükbe.” (65. old.)

Megkezdte a párt a magyar hadifoglyok között is a felvilágosító munkát. A hadifoglyok első konferenciája már felszólította a magyar hadsereg katonáit, hogy lépjenek kapcsolatba a szovjet csapatokkal és fordítsák a fegyvert a fasiszták felé. Megkezdődött a magyar szabadság hőseinek, a németek ellen küzdő magyar partizánoknak szervezése és kiképzése is.

1942. februárjában megjelent a Szabad Nép. Feladatának a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtését jelölte meg. A kötet néhány cikket idéz a lap hősi múltjából. Általános politikai, szervezeti kérdésekkel, a munkás-paraszt szövetséggel foglalkozó cikkek jelentek meg a Szabad Népből, amely mint a legfőbb agitációs eszköz, döntő mértékben járult hozzá a párttagok elméleti színvonalának emeléséhez.

A Kommunista Párt egyre erősödő tevékenységére a reakció féktelen terrorral válaszolt. Börtönbe vetették, meggyilkolták az elfogott kommunistákat. (Schönherz Zoltán, Rózsa Ferenc és mások.) A párt erejét azonban nem tudták megtörni. 1942. március 15-én a kommunisták a budapesti dolgozókat nagyszabású békétüntetésre hívták össze, és ez a magyar nép békeakarátát bizonyította.

A Moszkva alatti német kudarc és a szovjet hadsereg 1942 tavaszi hadjáratának sikerei egyre bizonyosabbá tették a világ előtt, hogy Németország, amely a villámháború meglepetésszerű sikerére alapította támadását, gyakorlatilag már elvesztette a háborút. A KMP röpiratai ezért sürgették a magyar népet: Vessen véget ennek az esztelen vérontásnak. A Szovjetunió nem veszélyezteti Magyarország függetlenségét, erre garancia eddigi politikája, mely a népek közötti békés megegyezés alapján áll. Ezeket a gondolatokat sugározta a Moszkvában élő magyarok felhívása.

A Kommunista Pártot nem törte meg a reakció terrorja és a letartóztatásokkal járó vérveszteség, hanem újjászervezte sorait és mint ahogyan a csendőrségi és a szociáldemokrata jelentések panaszkodva említik, még fokozta is tevékenységét. Előtérbe került a munkás-paraszt szövetség létrehozása, bár a Paraszt-szövetség — az egyetlen legális paraszt-egyesülés — kiscsapatpárti vezetői (Nagy Ferenc) igyekeztek ezt minden eszközzel megakadályozni.

III. A magyar kommunisták harca a sztálingrádi fordulattól
Magyarország német megszállásáig terjedő időszakban
1943. január—1944. március 19.

• A sztálingrádi csata a második világháború döntő fordulátát jelentette; megszűnt a német sikerek kora és ettől kezdve a szovjet csapatok diadalmas előnyomulása feltartóztathatatlanná vált. Válságos helyzetbe került a Voronyezsnél harcoló 2. magyar hadsereg is. A KMP több ízben nyomatékosan figyelmeztette a magyar kormányt: vonja ki csapatait a Szovjetunió földjéről. Az intés azonban nem talált meghallgatásra. 1943. januárjában a gyengén felfegyverzett, hiányosan ellátott magyar hadsereg egyik legsúlyosabb vereségét szenvedte el és csaknem teljesen megsemmisült. Így beszélt erről a Kossuth-rádió: „Voronyezsnél elpusztult a 2. magyar hadsereg, legjobb tíz hadosztályunk, 120 ezer magyar katona. 40 ezer jutott fogságba, 80 ezerre rúg a halottak és a sebesültek száma. A magyar hadseregből jó, ha hírmondó maradt.” (120. old.)

1943. május 15-én feloszlott a Kommunistá Internacionálé (Komintern). A határozat célja: a fasisztaellenes erők minél szorosabb összefogása volt. A KMP magyarországi vezetősége helytelenül értelmezte ezt a határozatot és kimondta a párt feloszlását. Ezáltal a párt a Népfrontba olvadt, amely így elvesztette természetesen vezetőjét. Ez a likvidátori határozat bénítóan hatott a magyar ellenállási mozgalomra is. A Kommunistá Párt több mint egy éven át szüneteltette működését. A párt külföldi bizottsága helyesen értelmezte a Komintern feloszlását és a Kossuth-rádión keresztül továbbra is irányította a magyar függetlenségi mozgalmat, de a párt magyarországi szervezeteinek hiányát nem küszöbölhette ki.

1943. július 1-i cikkében Rákosi Máttyás felállította Magyarország két háborús évének a mérlegét. A magyar reakció katonai és politikai vereségét vizsgálva leszögezte: „Kállayék zsákutcába kerültek. Látják, hogy a háború elveszett, de nem vallhatják be, mert hiszen ez politikájuk csődjének a bevallását is jelentené.” (148. old.)

A szovjet győzelmek sorozata a magyar reakciót is meggyőzte arról, hogy a németek veresége már csak idő kérdése, de szerették volna hatalmukat a háború elvesztése után is fenntartani. Ezért az angolszászok segítségével bíztak, azt remélték, hogy egy balkáni angol partraszállás meg fogja menteni őket mind a Szovjetuniótól, mind Németországtól. Kállay miniszterelnök ezért közeledett az angolszászok felé. Ez nem akadályozta meg őt, hogy 1944 elején újabb csapatokat ne küldjön a már „veszedelmes közelségben” levő szovjet csapatok ellen. Ennek a „hintapolitikának” az lett a megérdemelt következménye, hogy a németek 1944. március 19-én akadálytalanul megszállták az országot.

IV. *A magyar kommunisták harca a német megszállástól a szovjet hadsereg magyarországi felszabadító harcának a kezdetéig*
1944. március 19—1944. szeptember

A német megszállás az országot és a Kommunista Pártot nehéz helyzet elé állította. A válságból most már csak fegyveres ellenállással, bátor kiállással lehetett volna megmenekülni, ezért a Békepárt (a Kommunista Párt megszűnése után alakított egyesült párt) fegyveres ellenállásra hívta fel a lakosságot.

Tovább folyt a hadifogoly katonák nevelése is. Partizán iskolákat szerveztek azok részére, akik fegyverrel akartak harcolni a németek ellen. Kiképzésüknél feladatuknak megfelelően sajátos szempontok érvényesültek. „Különösen azokra a tulajdonságokra kell súlyt helyezni, ami a partizánharccal összefügg: bátorság, becsületesség, talpraesettség, hidegvér, kollektivitás, gyors tájékozódás, eszesség és egészség szempontjából kell őket alaposan megválogatni és formálni.” (Rákosi Mátyás levele egy magyar hadifogoly iskola vezetőjéhez. 183. old.)

Az országon belül a német megszállás után fokozódott a terror, megszüntették a baloldali polgári pártokat is, ezek is illegálitásba vonultak. A lakosság körében fokozódott a németellenes hangulat.

1944. augusztus 23-án népi forradalom elsodorta Romániában a fasizta-barát Antonescu-kormányt. Ekkor már mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy rövidesen megindul a döntő küzdelem Magyarországiért is. Ennek a harcnak az eredménye pedig nem lehetett kétséges.

Az egész ország területén fokozódott a partizánok tevékenysége. Egy csendőrségi jelentés szerint például Békés megyében a lakosság támogatja az ejtőernyővel ledobott partizánokat és „különösen a német katonai és biztonsági szerveket igyekeznek hamis bejelentésekkel megteveszteni és kifárasztani.” (194. old.) Baranyában 81 partizánt adtak át a magyar hadbírósnak. Az ország többi részéből is egyre élénkebb partizánmozgalomról számolnak be a jelentések.

Több mint egyéves szünet után 1944. szeptember 12-én újjáalakult a Magyar Kommunista Párt. Mindjárt első megnyilatkozásaiban a magyar függetlenségi mozgalom méltó vezetőjének mutatta magát. Felhívásaiban a demokratikus szabadságjogok biztosítása, az azonnali békekötés és a német csapatok eltávolítása mellett szűlt síkra. A Kommunista Párt vezetése alatt a magyar munkásosztály hősiessen ellenállt a németekkel és a nyilasokkal szemben.

V. *A Kommunista Párt vezette ellenállási mozgalom*
a magyarországi felszabadító harcok idején
1944. szeptember—1945. április

1944 szeptemberében a Szovjet Hadsereg megkezdte Magyarországi felszabadításának hadműveleteit. A magyar partizánok maguk is igyekeztek kivenni a részüket ebből a hősi küzdelemből. Sikeres szabotázs-

akciókkal rombolták a németek utánpótlási vonalait, gyengítették a fasiszták ellenállását

A Vörös Hadsereg feltartóztathatatlan előnyomulásának hatására Horthy kormányzó nem látott más módot hatalmának megmentésére, mint a Szovjetunióval való kiegyezést. A magyar reakció nem tudta végrehajtani ezt az elhatározását. Nem mertek a népre, a kommunistákra támaszkodni, elhatározásaik kapkodók, bizonytalanok voltak. Nem tudtak egységesen fellépni a németek és nyilas csatlósai ellen. A németek — természetesen — előre fel voltak készülve erre a kísérletre, — számos megbízottjuk volt a kormányzó környezetében — és így könnyűszerrel el tudták fojtani a magyar reakció erőtlen próbálkozásait. 1944. október 15-én a nyilas Szálasi Ferenc a németek segítségével magához ragadta a hatalmat. A nyilas puccs sikerének okait vizsgálva Gerő Ernő így ír: „azok, akiknek kezében volt a hatalom, az egész államgépzet, a hadsereg, elmulasztották megtenni azokat a lépéseket, amelyek a helyzet megkövetelt... Így történhetett, hogy a német-náci banditák s a szolgálatukban álló maroknyi nyilas sőpredék, ... egyelőre megakadályozhatták, hogy Magyarország szakítson Hitler-Németországgal és fegyveresen átmenjen a szabadságszerető nemzetek oldalára. (223. old.)

Megélenkült a magyar partizánok tevékenysége. Amint a szovjet csapatok közeledtek Budapesthez, a fővárosban harcoló magyar partizánok számos sikeres akcióval segítették elő a főváros felszabadítását. Az úpesti nyilasház felrobbantása, a Metropol-szálló megtámadása stb. maradandó emléket állítanak a magyar partizánok hősiességének.

Az ország különböző területein szétszórtan harcoló partizánok felszabadító tevékenységének fontosságára mutat rá a Magyar Partizánparancsnokság felhívása:

„A partizánparancsnokok egy pillanatra sem téveszthetik szem elől, hogy a partizánosztagnak nemcsak katonai, hanem politikai feladataik is vannak. A partizánok ma a magyar nép felvilágosítói, a magyar szabadságharc vezetői... Ha a lakossággal csak felderítés céljából lépnek érintkezésbe és nem azért, hogy felvilágosítsák és bevonják a harcba a Szálasi-banda ellen, akkor sohasem válnak azzá, amivé válniuk kell a magyar szabadságharc szervezőivé!” (234. old.) A felhívás szerint a magyar partizánok legfontosabb feladata: a főváros felszabadításában való részvétel.

A partizánok mellett a kommunisták vezetésével a munkásosztály, de csaknem az egész magyar nép is kivette a részét a németellenes harcból. A lakosság nem teljesítette a kiürítési parancsokat, megakadályozta az üzemek leszerelését, szabotázza a munkát. Különösen Csepel munkásai tűntek ki hősie ellenállásukkal.

A Magyar Kommunista Párt vezetőszeretpet vállalt a felszabadult ország új, szabad életének elindításában is. Kezdeményezésére 1944.

december 22-én megalakult az ideiglenes kormány, amely egységbe foglalta a magyar demokratikus erőket és melynek első ténykedése a Szovjetunióval való fegyverszünet megkötése és az ország egy részét még megszállva tartó Németország ellen a hadüzenet megküldése volt.

A kötet utolsó dokumentumai annak a hatalmas országépítő munkának a megindításáról szólnak, amelynek révén Magyarország ma a Szovjetunió segítségével és a Kommunista Párt vezetése alatt a szocializmust építő, gazdag országgá változott.

*

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet régi adósságát róttá le akkor, amikor dokumentköteteket bocsátott közre a magyar párttörténet tanulmányozásának megkönnyítésére. Most, hogy az öt kötetre tervezett sorozatnak utolsó kötetéhez érkeztünk el, meg kell állapítanunk, hogy az összeállítók jó munkát végeztek. Viszonylag kis terjedelemre szorítkozva is sikerült összegyűjteniök azokat a dokumentumokat, amelyek megértetik, világossá teszik azt a hatalmas, hősi küzdelmet, amit a kommunisták vívtak a legnehezebb körülmények között az egész magyar nép érdekében. Gondos összeállítás, alapos jegyzetek és az egyes kötetek végén bő időrendi mutató segíti elő a kötetek tanulmányozását.

R. Gy.